

Een arts is geen medicijnman meer

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Versijnt om de veertien dagen

**25ste jaargang nummer 2
31 januari 1970**

Hoofredacteur: Casper Vogel

Redactieraad:

**H. Mozes, mej. E. van der Reijden,
R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof**

**Redactiesecretaris: F. C. van Soesbergen
Paulus Buyslaan 23 Amersfoort
Telefoon 03490-16474**

**Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht**

Advertentietarieven op aanvraag

**Abonnementsprijzen per jaar:
voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname
en de Antillen f 11,-
overige landen f 13,50
Losse nummers f 0,50**

In dit nummer (8 pag.) o.a.:

F. van den Berkhof: beleidsplan bejaarden? (pag. 3)

H. Jansen: afscheid van humanitair socialisme (pag. 4)

**Enno W. Hommes: ontwikkelingshulp vraagt om een
politieke keuze (pag. 5)**

Dr. J. Houtgast: de wereld groeit dicht (pag. 7)

Wat is aangrijpender, het succes van een arts of zijn falen? De gretigheid waarmee ontelbare doktersromans aftrek vinden zou het eerste doen vermoeden. De ziekenhuislucht, de knappe chirurg, een leven gered, een liefde gewonnen, het zijn per traditie de vaste ingrediënten van dit soort lectuur, dat tot het best verkochte behoort.

Terug in de werkelijkheid spreekt de medicus al evenzeer tot onze verbeelding. De hulp bij zwangerschap en bevalling, de zorg voor de zieke, de troost bij het sterfbed, de kalmering in tijd van onzekerheid; zo vervult de arts de rol die wij hem toekennen. Een rol waarin geen plaats is ingeruimd voor tekortkomingen.

Krantieberichten ondermijnen, vooral de laatste tijd, deze illusie. De arts die weigert te komen, of een patiënt 'afscheept'; de specialist die fouten maakt, soms schadelijk, soms fataal; de verpleegster die per ongeluk een verkeerd middel toedient. Het is allemaal niet nieuw, maar doordat deze gevallen steeds vaker in de openbaarheid komen, lijkt het net of het ook vaker voorkomt.

De medaille die doorgaans aan de ene, romantische zijde werd opgepoetst, blijkt in veler ogen plotseling een heel andere kant te hebben. De onoverbrugbare afstand in kennis en kunde, waardoor de arts zo'n speciale positie in de gemeenschap inneemt, krijgt een steeds duidelijker averechtse bijwerking en geeft aanleiding tot onzekerheid, onbehagen en wrevel.

Op het werk van de medicus wiens hulp men te allen tijde wil kunnen inroepen, heeft men zelf geen controle. Dit besef, dat de eigenlijke grondslag moet zijn voor het in hem te stellen vertrouwen, dreigt de laatste tijd niet zelden de basis te worden voor wantrouwen; hetgeen zich uit in het stijgende aantal gevallen waarin een medicus ter verantwoording wordt geroepen en een uitspraak wordt gevraagd van justitie of medisch tuchtcollege, wanneer een gedupeerde meent dat er fouten zijn gemaakt. De oorzaak van dit verschijnsel is vanzelfsprekend: angst. De medische straf- en tucht-

zaken hebben een epidemisch effect zodra blijkt dat ze niet uniek zijn. Ze versterken het gevoel dat iedereen 'de volgende' kan zijn en kunnen zo de verhouding arts-patiënt in ernstige mate frustreren.

Wat verlangen we van een huisarts? Dat hij op bestelling verschijnt en een diagnose stelt die onze goedkeuring kan wegdragen? Dat is natuurlijk absurd, maar wat dan? Dat hij naar eigen inzicht tewerk gaat, en daarbij geen enkele fout kan of mag maken? Dat is even absurd, al is deze gedachte heel wat begrijpelijker.

Het werkkterrein van een arts is het leven zelf, het leven dat ons heilig is. Onze hoop dat hij dit dierbare leven onder alle omstandigheden veilig kan stellen wordt helaas de bodem ingeslagen door de gevallen waarin hij tekortschiet. Alleen dit verklaart de verbittering waarmee we eenvoudigweg moeten constateren dat ook hij fouten kan maken. Wie dit niet kan aanvaarden ontbreekt het niet alleen aan redelijkheid, maar draait bovendien de klok ver terug, door de medicus te zien als een onaantastbare, boven alle tekortkomingen verheven medicijnman. In zo'n positie stellen we onszelf veilig door alle verantwoordelijkheid voor leven en welzijn op zijn schouders te laden, en op z'n hoogst van tijd tot tijd daarover wat te morren.

De arts van nu is echter in menig opzicht niet meer dan een ambachtsman die met zijn beperkte kennis moet woekeren. Hij kan veel herstellen en voorkomen, maar lang niet alles. Dat kunnen we hem niet kwalijk nemen; noch dat hij fouten maakt, zoals ook anderen doen. Tegen menselijke feilen kan men zich niet verzekeren. Voor alle duidelijkheid: door medici begane misstappen zijn niet 'schoon' te praten, maar wel tonen ze aan dat artsen geen medicijnmannen zijn. Dit te beseffen vergt meer dan werkelijkheidszin alleen. Het vraagt om de persoonlijke moed om met hem een stuk te delen van de grote onmacht die beider situatie bepaalt.

(cv)

KRITISCH ALLERLEI

Maar Meneer

De heer F. H. Sachs in Leiden was niet de enige die bij het lezen van de ontstellende berichten over Amerikaanse oorlogsmisdaden in Vietnam dacht aan hetgeen op het Vietnam Tribunaal in Stockholm en Roskilde destijds aan beschuldigingen jegens de VS is geuit. In een ingezonden brief aan Het Parool vroeg hij de redactie de resultaten van het Tribunaal nog eens uit het stof op te diepen en volledig openbaar te maken. Het antwoord kwam twee dagen later: 'afgezien van het feit dat wij het z.g. Vietnam Tribunaal niet als een objectief, tot oordelen bevoegde instantie beschouwen, hebben wij zijn oordeel over Vietnam gepubliceerd op 10 mei 1967 (voorpagina). Wij zien geen reden hier nog eens op terug te komen, temeer daar de Amerikanen als goede democraten, voldoende publiciteit geven aan de eigen oorlogsmisdaden in Vietnam. Daar heeft men geen Tribunaal voor nodig.'

De heer Sachs, reageerde met de opmerking dat de redactie het kennelijk niet hem oneens was, maar dat boven de ingezonden brieven-rubriek toch stond dat het opnemen van brieven niet betekent dat de redactie instemt met de meningen die daarin tot uitdrukking komen. Maar in het antwoord dat hierop volgde werd gewezen op het recht van selectie dat de redactie bezit en op het oog dat zij op de actualiteit gericht moest houden.

Dat laatste deed voor de heer Sachs kennelijk de deur dicht, want toen een goeie week erna de NCRV-televisie in een vraaggesprek met Jean-Paul Sartre precies hetzelfde te berde bracht als hij met zijn ingezonden brief probeerde te bereiken, en het dagblad Trouw daar breeduit op inhaakte, viel hij Het Parool rechtstreeks aan op de criteria 'selectie' en 'actualiteit'. Die liggen volgens de heer Sachs bij dit 'vrije, onverveerde' dagblad (dat hij in de oorlog illegaal als jongen rondbracht) tegenwoordig wat anders: 'Achteraf,' schreef hij, 'had ik uw vooringegenomen standpunt en de strekking van uw beantwoording kunnen weten, aangezien het zo langzamerhand wel duidelijk is dat het 'vrij, onverveerd' in de kop van uw blad tennaastebij het enige is wat nog herinnert aan de strijd-bare opstelling van weleer. Met andere woorden: Het Parool is geleidelijk tot een wat nettere Telegraaf geworden'.

De heer Sachs biedt de briefwisseling met zijn vroegere krant nu 'graag' ter publicatie aan, 'omdat het naar mijn mening hoog tijd

wordt dat ons volk wordt voorgelicht over de standpunten die een krant als Het Parool in feite inneemt'.

Congres op de vlucht

Voorstanders van de NAVO hadden hun critici geen beter wapen in de handen kunnen geven dan de onhandige manoeuvres rond een onlangs afgelast congres. De Atlantische Commissie, een particuliere organisatie die voor de NAVO propaganda maakt, had een aantal schoolkrant-redactoren uitgenodigd om zich drie dagen lang te laten voorlichten over nut en noodzaak van deze organisatie. Toen evenwel bleek dat zich ook (anti-NAVO) studenten onder het leergierig gezelschap hadden gemengd, trachtte de commissie zich van deze lastige figuren te ontdoen. Aanvankelijk door de oppositie telegrammen te sturen dat het congres niet doorging, en toen deze truc niet werkte door te elfder ure de plaats van samenkomen te verzetten en de 'makke schapen' ijlings per bus daarheen te transporteren. De actiegroep was echter nog vóór de bus ter plaatse en dus werd de hele zaak maar geannuleerd. 'Omdat,' zo zei de voorzitter van de Commissie, 'wij wisten dat de geïnfiltreerde studenten een andere opvatting over de NAVO hebben en omdat wij vreesden dat zij die bijeenkomst zouden verstoren.'

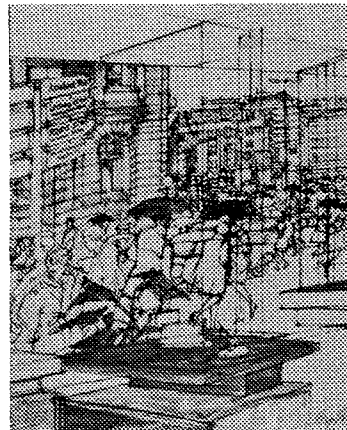
Nog voor er sprake was van verstoren gold dat dus als excuus om de zitting niet te laten doorgaan. Het zal wel naïef zijn, maar is het voeren van oppositie 'verstorend'? Was het toch maar beter dat die scholieren drie dagen lang werden onthaald op objectieve voorlichting in de geest van de Atlantische Commissie? Was het zo gevaarlijk om de gevreesde kritiek op de NAVO te weerleggen, of wie weet zelfs te hanteren als argument voor handhaving van de NAVO? De Atlantische Commissie, die zich opwerpt voor een organisatie die de democratische waarden moet verdedigen, heeft met haar vlucht voor de oppositie een fraai figuur geslagen.

Conclusie

Blijkens een in Elseviers Weekblad gepubliceerd onderzoek is bijna driekwart van de Nederlandse bevolking van mening dat er welvaart heerst in ons land en in het eigen gezin. Eenzelfde deel zegt zich gelukkig te voelen en tevreden te zijn over wat men zich materieel kan veroorloven. Vier van de vijf ondervraagden zeggen zelfs tevreden te zijn met hun inkomen.

De Nieuwe Linie heeft een ander onderzoek laten instellen, teneinde vast te stellen hoe ons volk de democratie ervaart. 41% van de ondervraagden vindt dat wij over de juiste hoeveelheid democratie beschikken maar eenzelfde aantal meent dat we niet democratisch genoeg zijn.

Welk weekblad trekt nu de conclusie dat de ene helft van ons volk kennelijk vindt dat onze wel-

vaart tot stand kon komen via democratische middelen en dat de andere helft van ons volk dat bestrijdt?

1969: Nieuw godsbewijs

Hoe zal het toekomstig oordeel over het roerig jaar 1969 luiden? De Volkskrant heeft aan een aantal mensen gevraagd dat toekomstige oordeel nu alvast te vellen, in de vorm van stellingen:

Kleine greep daaruit:

— In 1969 zijn de woorden democratie en democratisering in 4387 verschillende betekenissen gebruikt. (Peter Hoefnagels)

— Veel vernieuwingsbewegingen, bijvoorbeeld onder studenten, in de politiek (D'66) en in de rooms-katholieke kerk (Oosterhuis) zijn doodgelopen op vormveranderingen, waarbij het eigenlijk doel: de

verbetering van de kwaliteit van het bestaan van grotere groepen dan de geëngageerde elite, er bij ingeschoten is. (Ton Jacobs)

— Wanneer Kees van Koten in de autobiografie van Eddy Christiani verklaart, tot het verschijnen van die autobiografie niet in het werkelijke bestaan van Eddy Christiani te hebben kunnen geloven, levert hij daarmee een redenering die als een nieuw godsbewijs aangewend kan worden. De bewijskracht ervan wordt versterkt door de dikte van de bijbel. (Kees Fens)

— In het negenenzestigste jaar van de eeuw van het kind is het geschatte aantal gevallen van kindermishandeling twaalfhonderd, waarvan wetenschappelijk aantoonbaar tien procent met dodelijke afloop. Kindermishandeling is niet kwantitatief maar kwalitatief het gruwelijkste probleem van het Nederlandse jaar '69 omdat er ook dit jaar in het geheel geen oplossing voor gezocht is. (Tessel Pollman)

Aansporing

'Sex unlike justice, should not been seen to be done', zei onlangs een Engelse rechter, maar hij kan daarmee toch moeilijk bedoeld hebben dat je er niet over behoort te publiceren. Want dat is tegenwoordig een doel in zichzelf, dat zelfs af en toe het geijkte exhibitionisme dreigt te overschaduwen. 't Is maar waar je van houdt, 'sex is far to important to be left to authors.' Aan de andere kant valt natuurlijk ook niet te ontkennen dat onze overgeleverde maatschappelijke structuren nu niet allemaal even bevorderlijk zijn voor een eigentijdse, pluriforme en harmonische beleving van de seksualiteit. Zodat we niet uitkunnen onder de aansporing van een andere Engelsman: 'There is only one way to avoid indecency and that is to avoid mystery' (Bertrand Russell).

Mr. F. Kuitenbrouwer in het Algemeen Handelsblad

Zo kan iedereen wel zeggen

Zag ik het tekort aan omlijsting van onder andere vlekken en leugens uit ademnood?

Waarom dan mijn grijze zelfherhaling in het kneden van dijen tot liefde.

En dat vervlechten ervan in hoogstdichterlijk gekerm, wat was het meer dan een paar verkleurde linten in het dagboek, of de gedroogde bloem tussen een krant van negentiendertig.

Zo kan iedereen wel zeggen: Zwevende was ik bezig je wereld te verzachten.

HANS VAN WEELY

beleidsplan bejaarden? ja! maar dan eerst een onderzoek

Voor degenen die werkzaam zijn op het gebied van de huisvesting en de verzorging van de bejaarden en voor de bejaarden, die aangepaste huisvesting en verzorging nodig hebben zijn de achter ons liggende maanden vol onzekerheden geweest. De dagbladen, radio en televisie wijdden veel aandacht aan het zogenaamde bejaardenprobleem, gelukkig meestal in opbouwende zin.

Geruchten dat de regering bezig was een nationaal beleidsplan op te stellen voor het welzijn van het oudere deel van onze bevolking kregen vastere vorm en via allerlei uitspraken van regeringsfunctionarissen werd langzamerhand het centrale uitgangspunt voor een dergelijk plan duidelijk, te weten: het is goed voor de bejaarde mens zo lang mogelijk zijn zelfstandigheid te handhaven. Zoveel mogelijk zou voorkomen moeten worden dat de bejaarde zich in zijn persoonlijke vrijheid beperkt weet doordat hij in een verzorgingshuis geïsoleerd leeft van de maatschappij, waarvan hij zich nog een deel voelt. Er zou een scherpe selectie moeten komen, waardoor de 'gezonde' bejaarden zoveel mogelijk uit de bejaardentehuizen worden geweerd.

Dit medeleven met de gezonde bejaarden, die van de maatschappij geïsoleerd zouden worden in het bejaardenhuis is op zijn zachtst gezegd niet helemaal eerlijk en wel om de volgende redenen:

— De bejaarde in het bejaardentehuis voelt zich vaak veel zelfstandiger en gelukkiger dan voordien, toen hij dagelijks geconfronteerd werd met de frustrerend werkende zorgen en zorgjes, waarvan hij in het bejaardentehuis bevrijd is.

— Indien uitsluitend zwaar verzorgingbehoevende bejaarden in de tehuizen worden opgenomen dan zal voor dezen juist een isolerende werking van het verzorgingshuis uitgaan. Is dit voor hen minder erg dan voor de 'gezonden'?

— Een vergelijking van het aantal verzorgings-tehuizen in ons land met bij voorbeeld de Scandinavische landen kan niet zonder meer tot de conclusie leiden dat in ons land het aantal verzorgingstehuizen te groot is of dreigt te worden.

Men vraagt zich af of niet mede een belangrijke drijfveer voor de wens een beleidsplan op te stellen is: de steeds stijgende kosten, die verzorging en huisvesting in een bejaardentehuis met zich meebrengt.

Na de onzekerheid van de laatste maanden weten we nú wat de regering van plan is:

— de bouw van 12.000 bejaardenwoningen per jaar gedurende vijf jaar;
— de werving van 9.000 part-time gezinsverzorgsters per jaar gedurende vijf jaar (nu zijn er circa 20.000 en het moeten er dus 65.000 worden);

— de werving van 240 ziekenverzorgsters in de wijk per jaar, ook weer gedurende vijf jaar;
— bevordering van de bouw van diensten-centra;
— terughoudendheid ten aanzien van het in uitvoering nemen van de bouw van verzorgingstehuizen.

Het is toe te juichen dat de regering van plan is het open bejaardenwerk te bevorderen, maar het is in hoge mate te betreuren, dat bij de voorbereiding van dit plan de bouw van verzorgingstehuizen met vrijwel onmiddellijke ingang afgeremd wordt. Immers thans is bekend geworden dat in 1970 slechts toestemming verleend zal worden voor de bouw van 5.500 bedden in de gesubsidieerde sector.

Bovendien is het te betreuren dat de regering niet eerst door serieus onderzoek heeft trachten vast te stellen welke behoefte er aan 'verzorgingsbedden' en aan andere accommodaties is.

Vóórdat het open bejaardenwerk enigermate gestalte zal hebben verkregen zal geruime tijd verlopen, terwijl het bovendien zeer de vraag is of het een zodanige omvang zal krijgen als de regering zich voorstelt. De belangstelling voor de verzorgende beroepen is niet groot. Zal daarin nu plotseling verandering komen? Hoe moet intussen hulp geboden worden aan de zeer vele bejaarden, die in nood verkeren? In de bestaande bejaardentehuizen is geen plaats om de dringend verzorgingbehoevenden op te nemen.

Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek waren er einde 1966:

447 tehuizen met een rooms-katholieke signatuur

512 tehuizen met een protestants-christelijke signatuur

6 tehuizen met een humanistische signatuur

Het is ontoelaatbaar dat plannen van de bij ons aangesloten stichtingen, die met medewerking van de provinciale directies van het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening tot een zeer vergevorderd stadium van voorbereiding zijn gebracht, nu plotseling niet uitgevoerd kunnen worden of wellicht enkele jaren in de ijskast gelegd moeten worden. Het is een eis van rechtvaardigheid dat de grote groep buitenkerkelijke bejaarden, die hun laatste levensjaren in een humanistische, ondogmatische sfeer willen doorbrengen, daartoe in de gelegenheid gesteld wordt.

F. VAN DEN BERKHOF
(Directeur van de Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden en van de Humanistische Bouwstichting Bejaardenhuisvesting).

Er is een meneer boos op me, omdat ik, volgens hem, een paar cursiefjes geleden een onoordeelkundig anti-judo-artikel geschreven heb, waarbij ik blij gaf een onwetende, enigszins gespannen, angstige vrouw te zijn, met een duidelijk eigen gebrek aan lichaamsconditie of gebrek aan sportiviteit.

't Kan ook zijn, dat ik 'slechts' geen inzicht heb in het gebeuren op de judo-mat, dat wist die meneer niet precies. Dat weet ik dan wel; ik heb inderdaad geen verstand van judo en als 't niet geweest was om ons tienjarig buurjongetje te plezieren, zouden we 't nooit gepresteerd hebben, om drie uur lang in een onverwarmd gymnastieklokaal, gezeten op een evenwichtslat, te kijken naar iets, dat ons helemaal niet boeide. Hopelijk pleit dat dan weer een beetje voor ons humanisme, want dat werd door de meneer ook al in twijfel getrokken. Dat we na afloop versteend waren en met stramme knieën en een gebroken rug de auto weer opzochten, kan voor een ingewijde wijzen op een gebrek aan lichaamsconditie. 't Spijt me, we zijn ook niet zo piep meer.

We hadden dus een hele, voor ons kostbare zondagmiddag in een ongemakkelijke houding gekken naar judo van kleine jongens, die zo nu en dan een vermaning van de wedstrijdleider kregen, omdat ze elkaar op enigerlei wijze geniepten. Daar kwam bij, dat ons buurjongetje pas aan 't eind van de middag in 't strijdperk trad en al uitgeschakeld was, nog voor hij goed en wel begonnen was, zodat we het onbehagelijke gevoel hadden, dat onze middag min of meer verloren was. Dit lijkt me toch geen onhumanistische reactie.

Overigens ging het daar niet eens in de eerste plaats om. Waar dit stukje eigenlijk om draaide, was om de gebeurtenissen in de pauze, toen de leiding niet keek. Toen rolde namelijk iedereen met iedereen over de mat, als één wilde catch-as-catch-can-troep en daar kwamen dan ook de door mij genoemde invaliden en gesneuvelde judo-broek-elastieken uit te voorschijn.

De briefschrijver doet het nu voorkomen, alsof ik, om grappig te zijn, al die bloedneuzen, verstuite enkels, tanden door de lip, afzakkende broeken en uitgescheurde mouwen heb zitten verzinnen. Op de 200.000 judo-beoefenaars zijn in vier jaar slechts twee beenbreuken, schrijft hij en het lijkt hem vreemd, dat het jongetje, dat hier, ik zeg het nogmaals met nadruk, in de pauze, een gebroken been opliep, door zijn vader weggedragen werd. Wie had het anders moeten doen.

Later, in een klaslokaal, constateerde een dokter, dat het beentje gebroken was.

Ik moet de meneer teleurstellen, ik heb niet zoveel fantasie en bovendien had ik deze dingen bij judo niet voor mogelijk gehouden. Ik had altijd een hoge dunk van judo.

Dit was voor ons dan ook het bedenkelijke en het griezelige en daar ging het om; dat deze sport, die altijd zoveel ethiek, discipline en eerbetoon in de uitoefening doet, zo bitter weinig van deze ethiek had weten over te brengen op deze jonge judoka's, dat ze, zodra ze aan zichzelf waren overgelaten, gebruik makend van de geleerde judogrepen, er gewoon een wilde-beesten-boel van maakten, die niet eens zozeer ons, als wel de ouders en de leiding op het laatst te gortig werd.

Dat de briefschrijver niet in mijn objectieve en humane weergave gelooft en dat hij en passant me nog even beschuldigt van een 'zichtbare afkeer tegen sport', waarbij ook de ethiek van de sportjournalistiek nog een veeg uit de pan krijgt, blijft dan maar voor zijn rekening. Belangrijker vind ik, dat hij, als judo-specialist andere en betere ervaringen heeft. Helaas gaat hij daar niet verder op in.

Blijkbaar hebben wij 't slecht getroffen die middag. Dat kon ik, als leek, ook niet weten. Mijn excuses.

AFSCHEID VAN 'HUMANITAIR-SOCIALISME'

dag dubcek dag tsjechoslowakije

Als in de jaren vijftig partijsecretaris Rudolf Slansky in ongenade valt, wordt hij in een schijnproces ter dood veroordeeld, opgehangen en gecremeerd en strooit een gemeentearbeider zijn as op een beizelde buitenweg. Als een zeventien jaar later partijleider Alexander Dubcek het veld moet ruimen, wordt hij tot ambassadeur benoemd en het land uit, naar Turkije gestuurd. Gevraagd wat er van het 'offensief van het humanistische socialisme' (Pachman) in Tsjechoslowakije is overgebleven, zou dit een antwoord kunnen zijn. Dat van iemand, die denkt en gelooft in de Grote Tegenstelling en daarbij gemakshalve of onwetend over het hoofd ziet dat het sparen van het leven geen exclusieve modern-Tsjechoslowaakse verdienste is. (Chroesjstjev...) Wie afdaalt tot het niveau van het partijlid-in-de-sstraat heeft een andere slotsom te bieden. Die heeft namelijk de humanitaire verworvenheden van het kortstondige regime-Dubcek opgeteld, om ze daarna successievelijk af te trekken, waarbij hij bijna op nul is geëindigd.

Al het negatieve wordt omvat in het gezag van de Partij, dat rigoureuus is hersteld met Russisch materieel en interne bestuurlijke maatregelen. Niet de partij als exponent van de werkende klasse, maar 'de machtsorganisatie, die een grote aantrekkingskracht uitoefent op egoïsten met lust tot besturen, lafaards die geen risico durven nemen en mensen met een slecht geweten.' Een partij, die 'het parlement het debatteren verleert, de regering het regeren en de leiders het leiding geven.' Dit zijn definities uit het document van de 2000 woorden, waarin Tsjechoslowaakse intellectuelen zich de opdracht stelden 'dit regime menselijker te maken'. Bedoeld werd het stalinistische regime van Novotny, dat ook is verdwenen, annex de typerende terreur. Het stuk gaf ook antwoord op de vraag wat de humanitaire-socialisten wilden: een samenleving, waarin ieder zijn verantwoordelijkheid heeft en die ook kan beleiden, gevormd wordt door een pers die niet moet weglaten of juist schrijven wat de Partij wil, waarin vrijelijk gediscussieerd kan worden, de cultuur vrij is. Daarop lag in de '2000 woorden' de nadruk, niet op te verwerven financieel welzijn.

Na het liberale intermezzo van Dubcek c.s. kwam dat van Husak er voor in de plaats. Hij is geen stalinist in de zin van bloedvergieten, maar wel in de betekenis van absolute trouw aan Moskou, onwrikbaar gezag van de partij over alles en iedereen en verijnde staatscontrole op elk gebied. Herstel daarvan heet in Tsjechoslowakije normalisatie, een gemakkelijk neergeschreven term, die in zijn letterlijke betekenis echter afschuwwekkend is. Bedoeld wordt immers het gelijkvormig maken van elkaar aan ideologische normen, welke worden opgesteld door instanties die alleen aan zichzelf verantwoording schuldig menen te zijn en uitsluitend naar zichzelf luisteren. Er zijn legio berichten gepubliceerd, waaruit blijkt hoe doeltreffend wel is genormaliseerd – het verketteren van de econoom Sik, de opsluiting van schaakgrootmeester Pachman, de campagne tegen de ongemeen populaire sportman Zatopek, het goedkeuren door parlement en regering van de Oostblok-invasie, het doorlichten van de partij, de massale ontslagen bij alle publiciteitsmedia en in het onderwijs en onlangs dan de zeer zinnelijke 'verbanning' van Dubcek.

Dit alles onder de supervisie van Husak, de fantasieloze pragmaticus, zo niet opportunist, die echter niet is gezwicht voor de aandrang van de reactionaire partijleden om Dubcek voor de rechtbank te slepen en het regime-Novotny scherp heeft veroordeeld. Husak wordt geaccepteerd als de minst slechte politicus, waarbij tegelijkertijd wordt erkend dat Dubcek de politieke kwaliteiten miste – zo iemand ze kón

hebben – om de humanitaire revolutie tot een goed einde te brengen.

Even typerend voor de terugval naar het peil van de Oosteuropese socialistische middelmaat is de sterk verminderde aandacht van het Westerse publiek voor de laatste acte van het treurspel-Tsjechoslowakije in vier bedrijven: dogmatisme, ontzogmatisering, democratisering, interventie. Tsjechoslowakije heeft grotendeels afgedaan; of beter gezegd: is verloren gegaan. Het heeft niet dat type communistisch regime behouden, waarin wij eigen kapitalistische trekjes konden onderscheiden, dat zelfs door onze reactionaire bladen werd bejubeld als zouden ineens niet-socialisten aan het bewind zijn gekomen.

Naarmate de toestand, de bezetting inbegrepen, zich consolideerde drong zich meer de vraag op hoe groot dat verschil was in wat het Westen van de tijdelijk gebleken veranderingen verwachtte en wat de Tsjechoslowaken er zelf in zagen. In hoeverre was onze wens hun gedachte? In Tsjechoslowakije manifesteerden zich fatale verschillen, tussen generaties en maatschappelijke groeperingen. De vreedzame revolutie was er hoofdzakelijk een van jeugd, die zich ook moest verzetten tegen de indoctrinatie met de scepsis van de ouderen. Waarbij kwam dat de gepredikte lotsverbondenheid tussen intellectueel en arbeider niet tot de vorming van een werkelijk front heeft gestimuleerd. In studentenkring is dat gebrek aan coöperatie en wederzijds begrijpen toegegeven – met alle waardering voor de verwoede pogingen in het individuele vlak. Materieel gewin en verlies zijn zo tastbaar, geestelijke verworvenheden vragen een andere benadering die zonnig moet worden aangeleerd en waarvoor teveel tijd nodig is gebleken. De geschiedenis van Tsjechoslowakije maakt dat begrijpelijk.

Het bewind-Dubcek heeft niet de tijd gekregen zich zo te vormen, dat het individuele en nationale verlangens en eisen kon bundelen in een nieuwe socialistische ideologie met een eigen Tsjechoslowaakse identiteit. Husak gunt zich bewust de moeite niet, omdat hij alleen de wensen van de eigen – d.i. Russische – Hogere Orde respecteert.

Deze 'interne' nederlaag is minstens zo teleurstellend als het militaire ingrijpen van de Sovjet-Unie en vier satellieten. Niet in de zin van een verwijt aan de 'goede' Tsjechoslowaken, maar in groter perspectief gezien: de bevestiging dat rede en vreedzame geldingsdrang blijkbaar nog steeds ontoereikend zijn – misschien steeds ondoelmatiger worden – om respectabele humanitaire leefomstandigheden te scheppen. Hierin schuilt het gevaar dat het steeds vanzelfsprekende wordt dat de beste teelaarde voor een bloem

inderdaad de loop van het geweer is. Maar hetzelfde geldt voor het verdelingsmiddel bij uitsteking.

Afschrikwekkend

Op de situatie in het Oostblok-in-het-groot betrokken is Tsjechoslowakije daarin een afschrikwekkend voorbeeld. Als het zich tenminste nog enigermate moet waarmaken als zodanig. Tito's Zuid-Slavië heeft altijd al buiten het nest gelegen, Roemenië is met angst en vrede zijn eigen weg blijven gaan, Polen en de DDR bieden Moskou geen problemen (meer). De andere landen kunnen buiten beschouwing blijven, uitgezonderd Hongarije, waar men zegt al verder met hervormingen te zijn dan Tsjechoslowakije ooit is gekomen – zonder interventie. De verklaring wordt erbij geleverd: minder ophef, strakker in de hand gehouden. Naar de letter mag dat waar zijn, niet naar de geest. Het unieke van Tsjechoslowakije was, dat economisch-politieke plannen, gericht op grotere onafhankelijkheid binnen de Sovjet-invloedssfeer, uitgroeiden tot geestelijke onafhankelijkheid. Dat is meer dan moderne planning, verantwoord de invoering van het 'winstprincipe' en langlopende kredieten uit het Westen.

Tot het laatste ogenblik was het ongeloofwaardig dat Rusland militair zou interveniëren in Tsjechoslowakije. Het is er niet van teruggeschrokken en heeft andere landen in de collectieve schuld betrokken. In welk land dan ook zal nooit een offensief van het humanitaire socialisme kunnen beginnen, alvorens schoon schip is gemaakt met dit stuk recent verleden. Alleen Hongarije heeft zich min of meer verontschuldigd voor de bijrol in het drama. Daarmee is het inderdaad verder dan anderen zijn gekomen. Maar de landen van de ouderwetse ideologie zullen nooit veel verder komen als 'big-brother' Rusland niet mee-gaat.

Sinjavski en Daniel laten u groeten. Maar een 'tot ziens' kan er nauwelijks af.

H. JANSEN

HV-radio

Hilversum I

Zondag, 1 februari, 9.45–10.00 uur: Mevr. dr. D. Heroma-Meilink: 'bejaardenbeleid'.

Mede dank zij de Nobelprijs die Prof. Tinbergen heeft ontvangen is de belangstelling voor het tweede ontwikkelingsdecennium toegenomen. Prof. Tinbergen speelt bij de voorbereiding van de plannen van de Verenigde Naties een zeer belangrijke rol.

De plannen van de Verenigde Naties houden in dat men met vereende krachten wil komen tot een produktiestijging in de ontwikkelingslanden van zo'n 6 à 7% per jaar. Indien we rekening houden met de bevolkingstoename dan zou dit per hoofd van de bevolking een welvaartsstijging betekenen van 3,5 tot 4,5 % per jaar.

Wat moet er nu gebeuren om dit ideaal te verwezenlijken?

Er is een heel complex van maatregelen nodig die we als volgt zouden kunnen indelen:

a. opvoering van de directe hulpverlening
b. verbetering van het handelsverkeer
c. aanpassing van de economieën in de westerse landen

d. verbetering van de ontwikkelingsstrategie in de ontwikkelingslanden zelf.

De directe hulpverlening kan worden opgevoerd door de rijke landen te bewegen tenminste 1% van het nationaal inkomen ter beschikking te stellen. Het is daarbij van belang dat een zo groot mogelijk deel van deze gelden als werkelijke hulp kan worden aangemerkt. Zoals men weet zijn er tal van activiteiten die als ontwikkelingshulp worden aangemerkt, maar die in werkelijkheid beter getypeerd kunnen worden als steun aan industrieën in rijke landen. Er zal dus gestreefd moeten worden naar maximalisering van het nut voor de ontwikkelingslanden zelf.

In het internationale goederenverkeer nemen de ontwikkelingslanden een ongunstige positie in. Zij zijn de producenten van grondstoffen waarvan de prijs aan sterke prijsschommelingen onderhevig is. De industriële produkten die zij voortbrengen kunnen door allerlei invoerbeperkingen moeilijk worden geëxporteerd. Het is mogelijk om door middel van internationale verdragen de handelsmogelijkheden voor de ontwikkelingslanden aanzienlijk te verbeteren. Dit betekent echter dat de rijke landen bereid gevonden moeten worden om deze steun aan de ontwikkelingslanden te geven.

Herstructurering

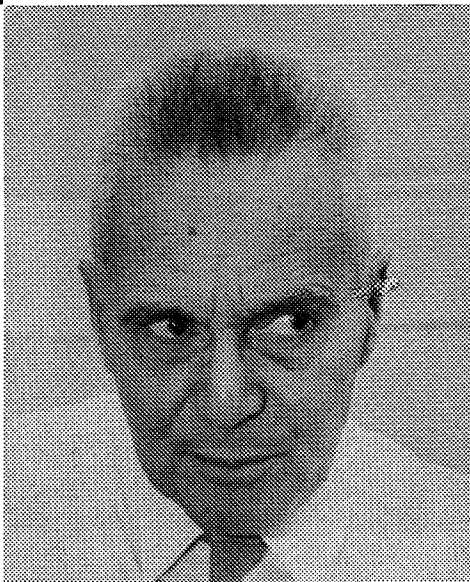
De veranderingen in de handelsstructuur zullen ook veranderingen met zich meebrengen in de structuren van de economieën van de rijke landen. Bepaalde produkten, zoals b.v. textiel die wij nu produceren zullen in de toekomst in toenemende mate in de ontwikkelingslanden geproduceerd kunnen worden. Deze herstructurering van de economieën van de rijke landen is een uiterst ingewikkeld probleem. Op dit terrein zijn nog nauwelijks konkrete plannen gemaakt.

Hoe ligt het nu met de kansen dat al de maatregelen die de rijke landen betreffen ook zullen worden uitgevoerd? Ik geloof dat we moeten stellen dat de vooruitgang die in deze richting wordt geboekt uiterst langzaam verloopt. Er wordt nog veel te weinig politieke druk uitgeoefend op de regeringen in de rijke landen om deze problemen met voortvarendheid aan te pakken. Ik geloof dat het dan ook juist op dit politieke vlak is dat wij allen als individuen ons steentje kunnen bijdragen. Wat Tinbergen doet op topniveau behoeft politieke steun aan de basis. Ik ben van mening dat het pleiten voor meer aandacht voor de ontwikkelingsproblematiek tijdens partijvergaderingen, ook op afdelingsniveau, veel belangrijker is dan het geven van persoonlijke financiële steun, hoezeer dit laatste ook valt te waarderen.

Wat doen de ontwikkelingslanden zelf?

Hoe belangrijk de steun van buiten ook kan zijn, de werkelijke economische groei moet worden gerealiseerd in de ontwikkelingslanden

PROF. TINBERGENS OPTIMISME GERECHTVAARDIGD?

ontwikkelings- hulp vraagt om een politieke keuze

zelf. Hulp van buiten leidt zeker niet automatisch tot economische groei.

Er is een zo grote verscheidenheid aan ontwikkelingslanden in Latijns-Amerika, Afrika en Azië, dat het onmogelijk is om algemene uitspraken te doen over de mogelijkheden van deze landen. Wel kunnen we een aantal factoren opsommen die van belang zullen zijn. Van grote betekenis is of de machthebbers in de ontwikkelingslanden voorstanders zijn van een intensieve economische en sociale planning. Met andere woorden, of de machthebbers gemotiveerd worden door een ontwikkelingsideologie. In de tweede plaats is van belang of de machthebbers voldoende loyale steun van de bevolking krijgen om hun plannen uit te voeren. Ook hierbij speelt die ontwikkelingsideologie een rol.

Kunnen we nu verwachten dat tijdens het ontwikkelingsdecennium dat voor ons ligt deze factoren gunstiger zullen zijn dan in het verleden?

Het is juist op dit punt dat ik sterk twijfel aan het optimisme dat naar voren komt uit de plannen van de Verenigde Naties. In verschillende belangrijke ontwikkelingslanden vinden sociale revoluties plaats die nog in volle gang zijn. Het is voorlopig nog moeilijk te voorspellen wanneer deze revoluties zullen zijn uitgekristalliseerd in sociale structuren met grotere groeimogelijkheden.

De verwachting lijkt gerechtvaardigd dat het komende ontwikkelingsdecennium juist gekenmerkt zal worden door grote sociale onrust in de ontwikkelingslanden zelf. Nu kan deze sociale onrust gunstig zijn voor de toekomstige structuur, maar gedurende deze sociale revoluties zijn de mogelijkheden voor een rustige economische en sociale planning beperkt. Tegelijkertijd zullen deze sociale revoluties de bereidheid van het Westen om de hulpverlening op te voeren ongunstig beïnvloeden.

Gunstiger perspectief

Tegenover deze 'ongunstige factoren' staan factoren die een wat gunstiger perspectief bieden. Vooral het onderwijs neemt in de meeste ontwikkelingslanden een grote vlucht en men mag verwachten dat dit een gunstige invloed zal hebben op de economische groeimogelijkheden.

In de meeste ontwikkelingslanden is langzamerhand een planbureau tot stand gekomen waar men in staat is om bijvoorbeeld vijfjarenplannen voor te bereiden. Er is een ambtenarenapparaat opgebouwd waardoor de uitvoering van de gemaakte plannen althans in theorie mogelijk is. Er is gewerkt aan de opbouw van een infrastructuur, zoals havens, wegen, elektriciteitscentrales, irrigatiewerken etc. De werking van deze gunstige factoren wordt echter mede bepaald door de politieke structuur en door de ideologie. Ik beschouw deze laatste twee factoren dan ook als de belangrijkste. En het zijn juist deze factoren waarop het Westen geen invloed dient uit te oefenen. In de koloniale en neo-koloniale politiek van enkele rijke landen is dit wel gedaan en het resultaat is geweest dat met name de conservatieve krachten in de ontwikkelingslanden steun hebben gekregen.

Men dient zich bij dit alles te realiseren dat het grootste en in de toekomst waarschijnlijk belangrijkste ontwikkelingsland China geheel buiten beschouwing blijft. China tracht de economische en sociale ontwikkeling te realiseren zonder ontwikkelingshulp.

De groeiperspectieven zijn voor China zeker niet ongunstiger dan voor andere ontwikkelingslanden. Hiermee wordt wel aangetoond dat hoe belangrijk de ontwikkelingshulp op zichzelf ook is het toch de ontwikkelingen in de desbetreffende landen zelf zijn die tijdens het tweede ontwikkelingsdecennium zullen bepalen of het optimisme van Tinbergen gerechtvaardigd is.

ENNO W. HOMMES

ERASMUS DOMINEERT IN REKENSCHAP

Het septembernummer van Rekenschap opent met een nauwkeurige en van veel kennis en inzicht getuigende studie van Dr V. W. D. Schenk over Erasmus' karakter en ziekten. Wat zou het de historische studies en biografieën verrijken wanneer er meer psychiaters of psychologen historische belangstelling hadden, wat zou er minder amateuristisch gepraat en geschreven worden. De werkelijk interessante vondsten en inzichten komen op de snijvlakken van twee of meer wetenschappen voor. De Erasmus student zal Schenk dankbaar moeten zijn voor zijn verhelderende artikel.

Dr A. J. Nijk promoveerde in Amsterdam op een proefschrift over *Secularisatie*, een grote en gedegen studie over alle facetten van dat begrip. O. Noordenbos bespreekt het boek uitvoerig en prijst het maar hij betreurt het, dat de schrijver zijn beschouwingen 'duidelijk in een theologisch perspectief (stelt)'.

Dr M. Lietaart Peerbolte wijdt een uitvoerige beschouwing aan *Zede, zedelijkheid en idealen*, die hij een psychagogische studie noemt en die hij een volgende keer hoopt voort te zetten. Schr. gaat bij de beschrijving van het groeiproces tot volledige volwassenheid uit van het lust-onlust principe, dat volgens hem op het instinctieve, het affectieve, het bewuste en het onbewuste leven van toepassing is. Rec. heeft niet de vereiste scholing en kennis om met enig gezag te kunnen oordelen.

In *Stiefkinderen van onze welvaarts- en welzijnsstaat* klaagt Dr S. W. Couwenberg, terecht m.i., dat bij alle subsidiabele activiteiten op vele terreinen in Nederland, de wetenschappelijk georiënteerde tijdschriften op politiek, sociaal en cultureel terrein stiefmoederlijk behandeld worden. Het, overigens zo actieve, Prins Bernhard Fonds doet in dezen niets en andere bronnen vloeien ook niet of nauwelijks. 'Het wordt tijd', zegt schr., 'dat het parlement eens oog krijgt voor deze ergerniswekkende leemte in onze rechtsstaat.'

Prof. Libbe v. d. Wal schrijft een warm gesteld artikelje bij de dood van de Engelse wijsgeer Leonard Woolf, de man van Virginia Woolf, de romanschrijfster.

P. Spigt zet z'n *Notities van een lezer* voort. Hij schrijft over een herdruk van het geniale boek van Norbert Elias: *Ueber den Prozess der Zivilisation*, over het *Cort Verhael van het leven Erasmi van Rotterdam, zelfs van hem beschreven*, over *Final Verdict* van Earl Rogers, over *The knight and the umbrella* van Jan Anstruther en het boek over de Bartholomeüs-nacht van Henri Noguères *La Saint Barthélémy*. De liefhebber van curiosa op boekengebied, de snuffelaar bij antikwaars en op veilingen vindt in Spigt een enthousiaste en kundige gids. Het decembernummer van Rekenschap opent met een opstel, van de hand van Tristan Haan, over *Het Testament van Jean Meslier*. Van de talloze vreemde kostgangers van God is pastoor Meslier (1664-1729) wel een der vreemdste geweest. Een brave, plichtsgetrouwe dorps-pastoor, Meslier, zijn leven lang zijn herderlijke plichten vervullend, schrijft 's avonds in zijn dorp Etrépigny aan zijn Testament, een honderden pagina's tellend geschrift, furieus atheïstisch en communistisch. Verknipt, vervalst en verminkt is het bekend geworden in de

18e eeuw, o.a. door Voltaire, maar eerst nu wordt het volledige manuscript in Frankrijk uitgegeven. Een der drie bekende, vrijwel integrale exemplaren kwam, in Nederland, in handen van de uitgever van Multatuli, de vrijdenker R. C. d'Ablaing van Giessenburg, die het testament in 1864 uitgaf in drie delen. In 15 jaar tijd werden er 300 exemplaren van verkocht. Tristan Haan geeft vele bijzonderheden van dit hoogst belangwekkende boek en P. Spigt schrijft een informierend artikel over d'Ablaing, een der edelste en moedigste pioniers van de vrije gedachte in Nederland. Het artikel heet *De gedachte, geboren uit stof...*

Ieder, die belangstelling heeft voor Mesliers grote werk en de idealistische Nederlandse uitgever, moet beide artikelen lezen. Een uniek stuk cultuurgeschiedenis wordt hier opgelegd. 'Ce pauvre curé', die meestal als een onwaardige huichelaar in de geschiedenis te boek staat is een genie geweest. Het slot van het *Testament*, geschreven in 1732, luidt: 'Ik zal eindigen met te smeken aan God, - hoe gesmaald die ook is door zijn secte - ons te richten op de natuurlijke religie, waarvan het christendom de verklaarde vijand is: ons te richten op die heilige religie die God in het hart van alle mensen heeft geplaatst en die ons leert anderen niets aan te doen dat wij zelf ook niet zouden willen ondergaan.

Dan zou de wereld bestaan uit goede burgers, rechtvaardige vaders, gehoorzame kinderen, hulpvaardige vrienden. God schonk ons deze religie door ons de Rede deelachtig te doen zijn. O, dat het fanatisme de Rede niet meer bederft!

Ik ga sterven, meer vervuld van die verlangens dan van de hoop.'

W. J. Brandenburg formuleerde een aantal stellingen over *Jeugd in verzet*, waarop zijn voordracht berustte, gehouden voor de conferentie voor pedagogen, door de Hum. Stichting Socrates op 8 juni 1969 in Amersfoort georganiseerd. Ook de heer Brandenburg heeft ernstige kritiek op de Mammoetwet, niet omdat die te ver gaat maar omdat die niet ver genoeg gaat bij het democratiseringsproces. Het heilswoord voor al deze radicale vernieuwers is de vrije discussie, 'los van elke autoriteit en machtspositie'. Rec. is zo vrij om met het grootste wantrouwen te staan t.a.v. dit mateloze en bandeloze idealisme. De lucht is vervuld van de oude schoenen, die weggegooid worden, terwijl het leer voor de nieuwe nog niet eens gekocht is, ja, men zelfs niet weet of er wel leer gebruikt zal worden. Het is honderd jaar geleden, dat Henr. Roland Holst geboren werd. Er werd één gedicht, uit *De Nieuwe Geboort, Ik heb den weg nimmer gevonden...* opgenomen en prof. Brandt Corstius geeft een paar kleine persoonlijke herinneringen.

Misschien zal de redactie van *Rekenschap* in een der volgende nummers uitvoeriger op de figuur van de dichteres terugkomen. Als het bij deze kleine bijdragen blijft is dat te weinig.

Mevr. Klein vertaalde een artikel van Hector Hawton, *Erasmus in Engeland*. Er wordt niet vermeld of Hawton het artikel schreef voor een populair Engels tijdschrift of voor Rekenschap, of het uit een bundel *Erasmiana* is of iets anders, in ieder geval geeft het bitter weinig nieuws, en is nauwelijks de moeite van het lezen

waard (omdat het bij Huizinga en anderen beter en tekenender is beschreven). Een uitzondering moet gemaakt worden voor een paar fraaie citaten uit de brieven.

Hoe weinig bewondering ik heb voor *Erasmus in Engeland*, zoveel waardering heb ik voor P. Krugs *Erasmus en Oost-Europa*. Er ligt geen eigen Erasmusstudie aan ten grondslag maar het is interessant om te lezen hoezeer Erasmus ook in Roemenië, Hongarije en Tsjecho-Slowakije, al in de 16e eeuw bekend en beroemd was. Een uitgebreide correspondentie met de Roemeense humanist Nicolae Olahus, die tot een echte vriendschap voerde (ofschoon ze elkaar nooit ontmoet hebben) is een aanwijzing van Erasmus' invloed in de Balkanlanden. Olahus werd, omdat hij zo'n goed latinist was, secretaris van de Hongaarse koning Lodewijk II. Na diens sneuvelen trekt zijn weduwe, Maria, naar Brussel. Op verzoek van Karel V schrijft Erasmus om haar te troosten *Over de christelijke weduwe*. Olanus is in haar gevolg en zo wordt de latere landvoogdes beschermster van Erasmus.

Over de invloed in het moderne Polen, Hongarije en Tsjecho-Slowakije geeft Krug vele interessante bijzonderheden. In de kritiek op Rusland speelt de Rotterdammer nog een actuele rol. De *Lof der zoiheid* werd kort geleden in het Joegoslavisch vertaald.

De bioloog J. Reddingius dupliceert op het weerwoord van Van Praag onder de titel *Heet, koud en het graduele denken* en weer moet rec. zeggen, dat het betoog hem ontgaat. In een naschrift zegt Van Praag: 'Na mijn vorig artikel geloof ik niet dat ik de lezers van dit blad een dienst zou bewijzen door verdere uiteenzettingen...'

Diep zakt tenslotte Spigt in zijn praatstoel, als hij vertelt over de geschiedenis van het kasteel der Calvimonts, waarover Eugène le Roy schreef in zijn boek *Jacquou le Croquant*. Uitstekend in mijn ogen is wat Spigt schrijft over de *Fotobiografie* van W. F. Hermans. De kritiek is vernietigend en mocht Hermans deze kolom onder ogen krijgen, dan heeft Spigt, de rest van z'n leven, er een furieuze en wraaklustige vijand bij, en hij zal op het zwavelzuur bijgezet worden. Ofschoon er bijdragen van verschillend niveau instaan is het laatste nummer amusant, afwisselend en soms zeer belangwekkend en wat wil men meer van een tijdschrift als *Rekenschap*?

H. B.

een op de drie volwassenen analfabeet

Het aantal analfabeten stijgt onstuitbaar - ook al bereiken krachtige acties alom dat degenen, die lezen noch schrijven kunnen, een steeds kleiner percentage van de bevolking gaan uitmaken. Dit jaar telt de wereld 2.335.000.000 volwassenen, van wie er 810.000.000 analfabeet zullen zijn, wanneer het tot dusver bereikte tempo van de strijd tegen het analfabetisme gehandhaafd blijft. Maar ook als dat tempo wordt verdubbeld, zullen het er altijd nog 710.000.000 zijn. Deze schattingen zijn ontleend aan een UNESCO-onderzoek, waarin gegevens uit 92 landen werden verwerkt.

De conclusie moet zijn, dat de groei van de wereldbevolking sneller gaat dan de campagnes tegen het analfabetisme kunnen doorwerken. In sommige landen neemt de bevolking zo snel toe, dat de campagnes niet meer bereiken dan een vertraging in de groei van ongeletterde massa's. Als de somberste schatting van het rapport juist is, zijn er sinds 1960 zeventig miljoen analfabeten meer op de wereld ook al is dan hun percentage op de totale volwassen wereldbevolking met 4½ verminderd.

(Gegevens: UNESCO)

IK denk er ZO over

(De redactie behoudt zich het recht voor om brieven te bekorten)

TEKORTAANSCHROOM?

Met verbazing hoorde ik zondag 7 december over de radio de verwijten van de heer Waslander inzake gebrek aan schroom. Deze verwijten waren alleen gericht tot hen die openhartig wijzen op het onjuiste in onze samenleving. Hierdoor waren deze verwijten in hoge mate éénzijdig.

Immers het gebrek aan schroom is ook aanwezig bij hen die in onze op uitoefening van macht gebaseerde samenleving ten koste van elkaar promotie willen maken, bij hen die door een uitermate indringende reclame ons produkten willen laten kopen, welke we niet nodig hebben en bij hen die overal ter wereld oorlog voorbereiden en voeren.

Het is juist tegen deze machten, waartegen ageren zij, aan wie de heer Waslander gebrek aan schroom verwijt.

De heer Waslander wijst dan op de platgetreden paden van de opgestelde regels voor het verkrijgen van veranderingen. Hij verlangt daarbij dat de minderheid genoeg neemt met deze door een meerderheid gestelde regels, daarbij buiten beschouwing latend dat de door hem zo hoog geprezen meerderheid in wezen door een andere zeer kleine minderheid wordt gemanipuleerd. Hierdoor leiden de aangewezen paden steeds tot inkapseling.

Direct na het beluisteren van de woorden van de heer Waslander las ik gelukkig de tekst op het weekblaadje 7-13 december 1969 van de kalender van het Humanistisch Verbond. Hierbij werd ik weer herinnerd aan het feit dat er overal ter wereld een groeiend aantal mensen is die begrip gaat krijgen voor hetgeen de nieuwe generatie beweegt en wil.

J. DIJKSTRA, Arnhem

SOLIDARITEIT

Opgegroeid in een plattelands-arbeidersgezin in een gehucht in Noordwest-Brabant, heb ik de armoede, gevolg van werkloosheid en welke andere oorzaken ook, in het gezin waarin ik werd grootgebracht, maar meer nog in de gezinnen van de mensen in ons gehucht, ondervonden.

Uit deze situatie kwamen de idealisten naar voren, werkelijk uit op verbetering van de situatie van de grote massa, figuren die een zodanige invloed uitoefenden dat deze grauwe massa van armoe-mensen zich één ging voelen, en de strijd aanboden voor een betere maatschappelijke positie.

Juist de zeer ernstige gevolgen die diegenen onder hen, die hun woordvoerders waren, ondervonden, o.a. door uitsluiting van het weinige werk dat er was, deed hun saamhorigheid groeien. Noch gestook van de verschillende kerken, noch uitsluiting van werk kon voorkomen dat ze zich als één gemeenschap voelden. Bij geboorte of sterfgeval, ziekte, huwelijk, of wat ook; men hielp elkaar onderling. Er was door de armoede een groot saamhorigheidsgevoel ontstaan.

Dit is naar mijn ervaring en naar wat ik ervan lees, veel en veel minder geworden. De doorsnee mens praat wel over de misstanden in onze steeds kleiner wordende wereld, maar vervloekt de belastingen die bestemd zijn voor onderontwikkelde gebieden; zegt dat gekleurde volkeren dezelfde rechten hebben als de blanken, maar verafschuwen de gedachte dat hun dochter zou trouwen met iemand van een an-

der ras. Hij verdient zelf graag het hoogste salaris, maar laat de vuile en slecht betaalde arbeidsplaatsen met liefde over aan de gastarbeiders, die geweerd worden uit hun nette wijken en in mensenpakhuizen in saneringswijken mogen wonen. Ze richten eigen categorale vakbonden op, om zoveel mogelijk pressie uit te kunnen oefenen, zonder rekening te houden met het algemene belang van andere groepen minder bedeelde werknemers. Hoe hoger het salaris, des te sterker deze instelling van op egoïsme gebaseerde manier van leven. Neen, het is voor mij een treurige ervaring, als o.a. bestuurslid gedurende vele jaren van een vakgroep, aangesloten bij een algemene vakbond, te ervaren dat de solidariteit omgekeerd evenredig is met de stijging van het jaarinkomen, uitzonderingen daargelaten.

Dit beeld van de welvaart zet mij dikwijls in tweestrijd over de gedachte of de materiële vooruitgang bevorderlijk is voor de mens op zichzelf; worden er niet de slechtere eigenschappen in de mens mee gestimuleerd, zoals egoïsme, jaloersheid op de ander, die toch nog iets meer verdient, het uit het oog verliezen van de oude gedachte de wereld in zijn geheel vooruit te helpen, in plaats van enkel zichzelf of de groep waarin men denkt thuis te horen. Als ik dan lees dat het ledental van het Hu-

manistisch Verbond, wat toch waarlijk al bijzonder laag is, nog iets terugloopt, dan kom ik vanzelf aan het zelfonderzoek: wat doe ik, wat doen wij, die toch proberen het 'welzijn' van de mens in zijn geheel te bevorderen, voor verkeerds? Want er zit ergens een fout in onze handelwijze als onze manier van denken zo weinig instemming vindt bij de grote massa; dat men ons wel hoort, maar zich niet bij ons aansluit.

J. TEEUWKENS, Rotterdam.

DISCRIMINATIE

Naar aanleiding van het stukje 'Discriminatie II', verschenen in 'Kritisch Allerlei' (M en W 6 dec. '69) wil ik het volgende opmerken.

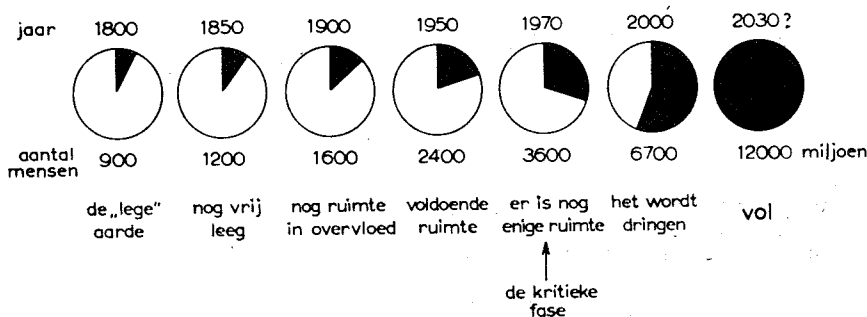
In de hoop niet onmiddellijk veroordeeld te worden moet ik wijzen op het feit dat sommige kleurlingen, verblijvend in het Westen, zich nogal gemakkelijk beroepen op hun huidskleur, indien niet datgene wordt bereikt wat werd geambieerd. Er bestaat nog altijd zoiets als ongeschiktheid voor een bepaalde functie. Dit geldt zowel voor blank als zwart. Let wel, ik beweer niet dat dit het geval is met de heer Mirza Beg, maar wel geloof ik dat wij bijwijken te snel met ons discriminatiestempel klaar staan. De heer Mirza Beg is gedesillusioneerd. Hij gaat terug naar Pakistan want daar bestaat geen discriminatie. Te dien aanzien wil ik hem voorzichtig wijzen op het kaste-verschil aldaar.

Overal ter wereld vinden wij wel een of andere vorm van discriminatie. Betreurenswaardig, maar een feit.

TON VISSER, Amsterdam.

In het vorige nummer is onder 'Taak voor het HV?' de naam van inzender F. van Kam te Rotterdam weggevalen.

de wereld groeit dicht als we er niets aan doen

De groei van de wereldbevolking, en in het bijzonder ook die van de Nederlandse bevolking, is schrikbarend groot. Het is onbegrijpelijk dat de noodklok niet nog harder geluid wordt. Wel wordt over woningnood, onderwijsmisère, verkeerschaos en welzijnstekort geklaagd, maar het kwaad wordt niet bij de wortel aangepakt.

Om verbetering in de toestand te brengen is inzicht in de oorzaak van het kwaad vereist. Het is verbazingwekkend hoe de grondoorzaak steeds miskend wordt, terwijl men geen mathematicus behoeft te zijn om in te zien dat elke procentuele bevolkingsaanwas in *versneld* tempo tot overbevolking moet leiden. Of spreekt een voorbeeld uit de natuur meer aan? Dan kijken we naar het vijftiende, waarin eendekroos groeit. Van het begin af heeft de hoeveelheid kroos zich iedere week verdubbeld als gevolg van het natuurlijke vermenigvuldigingsproces. Gedurende de eerste weken merkt u er nog niet veel van, omdat er zo weinig is. Na enkele

maanden zegt u zelfs: 'Leuk, dat eendekroos'. Nog later, als een kwart van 't vijftiende bedekt is en drie kwart nog leeg, merkt u op: 'Kijk dat kroos toch eens'. Welnu, slechts twee weken na dien is het vijftiende volkomen dichtgegroeid. Wie het verloop van dit onomstotelijke, mathematisch te beschrijven proces inzielt, kan de parallel met de bevolkingsdichtheid trekken.

In werkelijkheid groeit het aantal mensen op aarde nog sneller dan procentueel. De aanwas is schematisch in de zeven cirkels van bijgaande figuur weergegeven. Hierbij is het maximaal te herbergen aantal mensen op aarde op 12 miljard gesteld. Het doet er niet veel toe of voor dit aantal bijvoorbeeld 25 miljard genomen wordt; dat scheelt slechts één generatie en dan halen we misschien het jaar 2050 nog.

Het is duidelijk *nu* de hoogste tijd om in te grijpen, nu 'het vijftiende' voor een kwart gevuld is. Of dacht u dat het overschakelen op twee kinderen per echtpaar een kort proces zou zijn?

Dr. J. HOUTGAST

Het is vijfhonderd jaar geleden, dat Erasmus, voorvechter van de verdraagzaamheid, werd geboren. In verband hiermee verscheen het boek

ERASMUS, REBEL TEGEN WIL EN DANK

Annet van Battum is er in geslaagd een boeiend en gemakkelijk leesbaar boek te schrijven; uitgeverij Moussault heeft er een prachtige uitgave van gemaakt.

Het Humanistisch Verbond heeft het initiatief tot de publikatie van dit boek genomen, in de overtuiging, dat zij dit tegenover haar leden en abonnees verplicht was.

Het is ons een genoegen u dit boek te kunnen aanbieden.

Formaat 20 x 20; omvang 144 blz.

Prijs **f 12.50**

Te bestellen door overschrijving van f 12,50 op postrekening 58 t.n.v. De Humanistische Pers – Utrecht.

Zo juist verschenen

HUMANISME

ook uw kijk op het leven?

door C. H. Schonk

Een boekje over het humanisme waarop lang is gewacht. In eenvoudige, heldere taal zet de schrijver de humanistische principes en de humanistische kijk op het leven uiteen.

Het vermogen van de auteur om moeilijke dingen op voor ieder begrijpelijke manier duidelijk te maken, hangt ongetwijfeld samen met zijn eigen levensgeschiedenis. Hij begon op dertienjarige leeftijd als spoeljongen, gaf later leiding aan wetenschappelijke onderzoeken en nam in 1950 de leiding op zich van de humanistische geestelijke verzorging in de arbeiderskampen. Hij heeft veel gespreksgroepen geleid en ook daarmee contact gehouden met de zoekende en vragende mens.

U kunt dit boekje bestellen door storting of overschrijving van f 4,50 op postrekening 58 t.n.v. 'De Humanistische Pers'.

ANNONCES

Abonneer u op **Het Woord van de Week**. f 8,50 per jaar. Bevat o.a. de teksten van de radiolezingen. Giro 58 t.n.v. 'De Humanistische Pers'.

Leraarswed., eind 60, zeer vitaal, kunst- en natuurminnend, fin. onafh., zoekt contact met dito lieve hartelijke man rond 70 jaar, voor een goede vriendschap. Liefst Gooi of omgeving. Brieven onder nr. 3 adm. Mens en Wereld.

De biologisch-dynamische tuinderij 'De Vier Jaargetijden' te Nieuwe Wetering, (12 km van Leiden), zoekt een zelfstandige

HUISHOUDSTER

om voor 6 tot 8 mensen te zorgen. Hulp voor ruw werk aanwezig.

Naar keuze inwonend, (eigen centraal verwarmde kamer beschikbaar), of extern.

Nadere inlichtingen te verkrijgen bij Mevr. C. J. H. Schilthuis-Wassenaar, Voorweg 26, Nieuwe Wetering, gem. Alkemade, tel. 01713-2353.

Op 17 mei l.l. werd Prof. Dr. J. P. van Praag, bij zijn afscheid als voorzitter van het Humanistisch Verbond, een boek aangeboden, dat als titel draagt

De dag ligt nog voor ons

Een aantal vooraanstaande humanisten in binnen- en buitenland verleenden hieraan hun medewerking door hun bijdragen. De buitenlandse artikelen zijn in het nederlands vertaald.

Dit boek is nu ook beschikbaar voor onze lezers. Gebonden f 14,90; ingenaaid f 11,90; 214 blz.

Bestellingen uitsluitend door storting of overschrijving op postrekening 58 t.n.v. 'De Humanistische Pers' Utrecht.

WIN EEN LID VOOR

HET **h_v**

ORIËNTATIE

Kortgeleden verscheen de laatste brochure in de serie 'Wereldproblemen' van de Oriëntatiereeks. Het draagt de titel 'Communisme en democratie'.

Met dit verschijnen zijn er thans 4 volledige series, die wij hieronder noemen. Deze zijn nog verkrijgbaar tegen de prijs van f 2,50 per serie en te bestellen door storting of overschrijving op giro 58 t.n.v. De Humanistische Pers – Utrecht.

Serie: Huwelijk en gezin

- 1 Verkering en verloving
- 2 Trouwen
- 3 Gezinsvorming en opvoeding
- 4 Het gemengde huwelijk
- 5 Gezin en maatschappij

Serie: De mens en zijn wereld

- 1 Atoom en kosmos
- 2 Existentie
- 3 Evolutie
- 4 Autonomie
- 5 Relativiteit

Serie: Aziatische godsdiensten

- 1 Islaam
- 2 Confucianisme/Taoïsme
- 3 Hindoeïsme
- 4 Boeddhisme
- 5 Zen – Boeddhisme

Serie: Wereldproblemen

- 1 Het bevolkingsvraagstuk
- 2 Welvaart – armoede
- 3 Oorlog – vrede
- 4 Het rassenvraagstuk
- 5 Communisme en democratie